

MEDIA RELEASE

26 Phuptjane 2019

Mohlahlobikakaretso o tshwaya tlhokeho ya boikarabelo e le sesosa se seholo sa diphetho tse mpe tsa tlhahlobo ya ditjhelete tsa mmuso wa lehae

PRETORIA – Kajeno, mohlahlobikakaretso (AG), Kimi Makwetu, o ntshitse sete e nngwe ya diphetho tsa tlhahlobo ya ditjhelete tsa masepala tse bontshang ho mpefala ka kakaretso selemong sa ditjhelete sa 2017-18.

Ha a ntsha pehelo ya hae ya moraorao ka tshebetso ya bomasepala ba Aforika Borwa, Makwetu o boletse hore boemo bona bo sa battleheng ba diphetho tsa tlhahlobo ya ditjhelete bo mpefalang bo bontsha hore bankakarolo ba fapaneng ba mmuso wa lehae ba ne ba le lenama ho sebedisa dikgothalletso, mme diketsahalong tse ngata ba bile ba sa tsotelle dikgothalletso tsa ofisi ya mohlahlobi. Ka lebaka leo, boikarabelo ditjheleteng le taolo ya tshebetso e tswela pele ho mpefala bomasepaleng ba bangata.

Pehelo ena e akaretsang e bua ka diphetho tsa tlhahlobo ya ditjhelete tsa mmuso wa lehae tsa selemo sa ditjhelete se fedileng ka la 30 Phuptjane 2018. E tla pele ho ditokiso tsa Molao wa Tlhahlobo ya ditjhelete tsa Setjhaba (Public Audit Act), o qadileng ho sebetsa ka la 1 Mmesa 2019. Ka lebaka leo, ditlhoko tsa ditokiso tsena di tla sebetsa lekgetlo la pele dipehelong tsa tlhahlobo ya ditjhelete tseo ho fanweng ka tsona dilemong tsa ditjhelete tse fedileng ka la 31 Tlhakubele 2019 kapa ka mora moo.

Ditokiso tsena di hlahisa mohopolo wa ketso e kgahlanong le molao kapa ho se kenyelsetse lesedi le hlokehang ditlhahlobong tsa ditjhelete tse etswang tla Public Audit Act mme, hang ha ho se ho bonwe hore ho na le ketso e kgahlanong le molao kapa lesedi le sa kenyelsetwang, hoo ho ka etsa hore ho nkwe mehato e mmalwa, e kenyelsetsang ho fetisetsa ketso e kgahlanong le molao kapa ho se kenyelsetse lesedi le

hlokehang mokgatlong o etsang dipatliso, moo ho nang le ditaba tse rarahaneng le ho hloka kutlwiso e batsi, tseo tlhahlobo ya ditjhelete ka bo yona e ke keng ya kgona ho nka qeto ka tsona. Hang ha ho se ho fanwe ka keletso ka ho hlahloba ditjhelete, keletso e jwalo e tla hlokeha ho etswa ka nako eo bahlahlobi ba ditjhelete ba e behetseng, ho seng jwalo, bahlahlobi ba ditjhelete ba tla fa ofisiri e ikarabellang taelo ya ketso e tlamehang ho etswa ho lokisa ketso e fumanweng e le kgahlano le molao kapa ho se kenyelletswe ha lesedi le hlokehang, ketso eo le yona e tla tlamehang ho etswa ka nako e behetsweng. Kgetho ya ho qetela, ka mora hoba ho etswe mehato kaofela e boletsweng ka hodimo, e tla ba hore Mohlahlobikakaretso a nahane ka ho qala tsweletso ya diketsahalo tse tla etsa hore ho ntshwe pampiri e bolelang semmuso hore ofisiri e ikarabellang kapa bolaodi bo ikarabellang bo rwsa molato wa sekoloto sa ketso eo e kgahlano le molao, hang ha ho se ho fumanwe bopaki kaofela bo loketseng.

Keletso e sa nkelweng hloohong ya ho jara boikarabelo e hlahisa diphetho tse sa batleheng tsa tlhahlobo ya ditjhelete

Qalong ya selemo sa 2013, ofisi ya Makwetu kamehla e ne e hlokomedisa baokamedi le balaodi ka dinako tseo ba neng ba hloleha ho tsamaisa ditshebetso ka tshwanelo, ho neng ho ka senya mmuso wa lehae le bokgoni ba oona ba ho fa baahi ditshebeletso. Ho tloha ha botsamaisi ba mmuso wa jwale wa lehae bo ne bo nka marapo, ditaba tse amanang le puso, tse amang bomasepala di tswetse pele ho tshwauwa ka dibopeho tse fapaneng, tse kenyeltsang dikopano tsa bomasepala ka bonngwe le boetapele le ka pehelo e akaretsang ya AG ya 2016-17, empa sehlopha sa moraorao sa diphetho se bontsha hore keletso ena eo ho neng ho fanwa ka yona kamehla e ile ya se nkelwe hloohong.

AG o bolela hore naheng kaofela, ho ne ho na le bomasepala bao diphetho tsa bona tsa tlhahlobo di tswelletseng ho ba boemong bo kgotsofatsang le ha ba ne ba na le mathata a tshwanang le a bomasepala ba bang. Bomasepala ba leshome le metso e mmedi ba ne ba le Kapa Bophirima mme ba kenyeleditse bomasepala ba lehae ba Swellendam, Witzenberg, Bergvlier, Breede Valley, Cape Agulhas, Cederberg, Hessequa, Matzikama le Overstrand. Bomasepala ba bang ba tswetseng pele ho sebetsa hantle e ne e le Senqu (Kapa Botjhabela), Midvaal (Gauteng) le Okhahlamba (Kwazulu-Natal). Ditshebetso tse ntle ka ho fetisa bomasepaleng bana di ne di kenyeltsa boetapele bo tsitsitseng bo ikemiseditseng ho ba le boemo ba taolo e matla le puso e sebetsang ka

tshwanelo. Ho tswela pele ho beha leihlo mererong ya bona ya ho fihlela katileho ditlhahlobong tsa ditjhelete tsa bona hore ba kgone ho lokisa diphoso dife kapa dife tse ka tshwauwang ditlhahlobong tsa ditjhelete ka nako le ho ba le mokgwa wa ho lokisa boemo pele bo baka kotsi, e ne e le tse ding tsa dintho tse neng di tshwana bomasepaleng bana.

Ka bomadimabe, ditshebetso tsena tse haellang tse kgabane hangata di bonahala di le nyane ha di bapiswa le taolo e fumanwang hohle le ho hloleha ho beha leihlo ho bonahalang bomasepaleng ba bangata naheng kaofela. Kameho ke hore ditjhelete tseo ba di filweng ha di sebediswe ka tshwanelo kapa ha di na motho ya di arabellang ho ya kamoo melao ya taolo ya matlole a setjhaba e hlokang hore ho etswe ka teng. Tumelo ya hore ho hloleha hona ha batho ba ikarabellang ho namela ho ba maemong a ka tlase, e ne e ntse e bonahala dilemong kaofela bomasepaleng ba bangata, ba baholo le ba banyane. Bopaki ba ho hloleha hona ke boholo ba diporojeke tse sa felang, diporojeke tse se nang baokamedi, ho se hlokomele infrastruktjha ya bohlokwa ya ho fana ka ditshebeletso le diporojeke le infrastruktjha e sa hlophiswang le ho ba le sepheo se itseng, ya ho lokisa ditsela. Dintlha tse hlalositsweng pehelong ena ke mehlala ya dikgaello le bomasepala bao di fumanwang ho bona haholo.

A. Ho jara boikarabelo mmusong wa lehae ho tswella ho fokotseha

Molaetsa wa bohlokwa wa pehelo ya AG ya moraorao ke hore "boikarabelo ba ditjhelete le taolo ya tshebetso mmusong wa lehae e tswella ho mpefala".

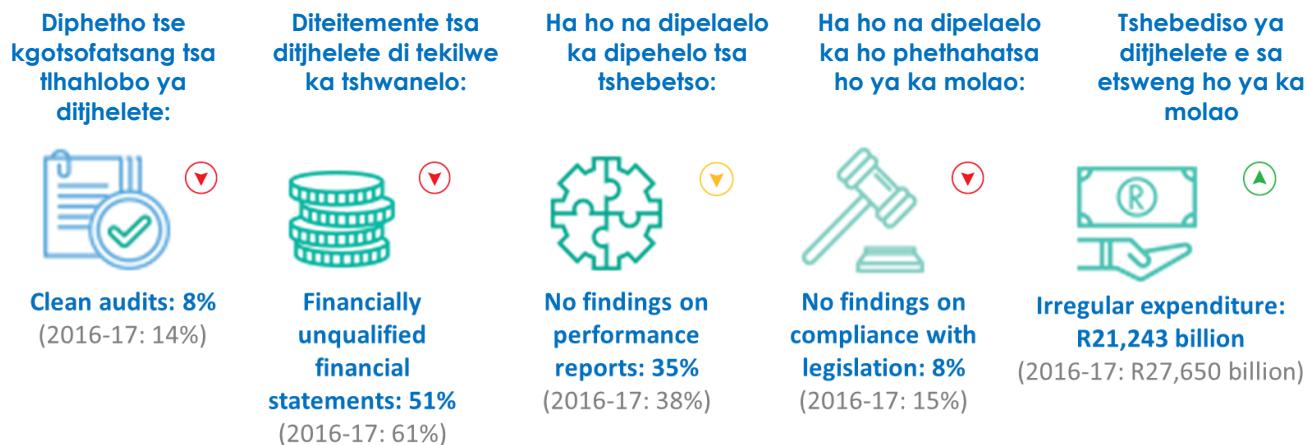
Pehelo e hlahisa lenane le latelang la matshwao a ka sehloohong a boikarabelo bo mpefalang selemong se hlahlojwang:

1. Dipetho tsa tlhahlobo ya ditjhelete di mpefetse mme tshebediso ya ditjhelete e sa etsweng ho ya ka molao o amehang e dutse e le hodimo

Mohlahllobikakaretso wa Aforika Borwa (AGSA) o hlahlobile bomasepala ba 257 le mafapha a mmuso a masepala a 21 selemong sa ditjhelete sa 2017-18.

Ho netefatsa hore ho beha ho a bebofatswa le hore molaetsa o toba ba lebelletsweng ho o fumana, pehelo ya moraorao e bua ka bomasepala feela. Dipetho tsa mafapha a mmuso a bomasepala di kenyeditswe dihlomathisong tsa pehelo (tse fumanehang websaeteng ya www.agsa.co.za).

Kerafo e ka tlase e fana ka kakaretso ya kamoo bomasepala (ba naheng kaofela) ba sebeditseng ka teng dikarolong tse fapaneng tsa tlhahlobo ya ditjhelete:

Mpefalo ya diphetho tsa tlhahlobo ya ditjhelete kaofela

Ho bomasepala bao ditjhelete tsa bona di hlahlobilweng, diphetho tsa tlhahlobo ya ditjhelete tsa ba 63 di mpefetse ha tsa ba 22 di ntlaufetse. Ke bomasepala ba 18 feela ba kgonneng ho hlahisa diteitemente tsa ditjhelete tsa boemo bo hodimo le dipehelo tsa tshebetso, ha mmoho le ho phethahatsa ho ya ka molao wa bohlokwa kaofela, mme ka tsela eo ba fumanang diphetho tsa tlhahlobo e kgotsofatsang. Ena ke mpefalo e tlohang bomasepaleng ba 33 bao diphetho tsa bona tsa tlhahlobo ya ditjhelete di neng di kgotsofatsa selemong se fetileng.

Boemo bo tlase ba diteitemente tsa ditjhelete le dipehelo tsa tshebetso tse tlisitsweng

Makwetu o hlalosa hore diteitemente tsa ditjhelete le dipehelo tsa tshebetso tse kgolwehang di bohlokwa ho etsa hore ho be le boikarabelo le ho ba boemong bo hlakileng bo utlisisehang habonolo mmusong. O bolela hore bomasepala ba bangata ba ntse ba tswella ho hloleha dikarolong tsena.

O bolela hore: "Ha se feela tlhahlobo ya ditjhelete e kgotsofatsang e diteitementeng tsa ditjhelete e theohileng ho tloha diphesenteng tse 61 ho fihla diphesenteng tse 51 feela, empa boemo ba diteitemente tsa ditjhelete tse tlisitsweng ho rona ho hlahlojwa bo ne bo le bobo le ho feta ba selemong se fetileng. Ke bomasepala ba diphesente tse 19 feela ba kgonneng ho re fa diteitemente tsa ditjhelete tse sa kgodiseheng." Makwetu o tlatselleditse ka hore dipehelo tsa tshebetso tsa bomasepala ba diphesente tse 62 ba

hlahisitseng dipehelo tse jwalo, di ne di na le diphoso tse sa kgodiseng mme di ne di sa kgolwehe hantle hore khansele kapa setjhaba se ka di sebedisa.

Boemo bo phahameng ka ho fetisia ba ho se phethahatse ho ya ka molao ya bohlokwa ya taolo ho tloha ka 2011-12

AG o behile ka ho se phethahatse molao ho sa kgodiseng ho latela molao wa bohlokwa bomasepaleng ba diphesente tse 92, e leng palo e eketsehileng ho tloha diphesenteng tse 85 tsa selemong se fetileng. Bomasepala ba nang le diphetho tse hlophisisweng ka tshwanelo ho ya ka moralo wa tshebetso o amehang taolong ya dintho ho ya ka motjha oo di tsamaiswang ka oona ho tloha ho mohlahisi, ba eketsehile ho tloha diphesenteng tse 72 ho fihla ho tse 81. Diphesente tsena ka bobedi tsa ho se phethahatse ka tshwanelo, ke tse phahameng ka ho fetisia tseo AGSA a behileng ka tsona ho tloha 2011-12.

Tshebediso ya ditjhelete e sa etsweng ho ya ka molao e dutse e le hodimo, empa e ilasenyanha ho feta ya selemong se fetileng

Makwetu o beha ka tshebediso ya ditjhelete e sa etsweng ho ya ka molao e ntseng e le hodimo, empa e theohileng ho tloha dibiliyoneng tse 29,7 tsa diranta ho fihla dibiliyoneng tse 25,2 tsa diranta ka mora tse hodimo tsa selemong se fetileng.

O bolela hore palokaofela eo ho behilweng ka yona e kenyeltsa tshebediso ya ditjhelete e sa etswang ho ya ka molao ya dibiliyone tse 4 tsa diranta, bomasepaleng bao tlhahlobo ya ditjhelete e neng e sa phethelwa letsatsing la ho qetela la pehelo ya hae.

"Tjhelete ena e ka ba hodimo ho feta moo, ka ha bomasepala ba diphesente tse 46 ba ne ba boleletswe hore tsebiso eo ba faneng ka yona, ya tshebediso ya ditjhelete e sa etswang ho ya ka molao, e ne e sa lekana kapa ba boletse diteitementeng tsa ditjhelete hore ba ne ba sa tsebe hore tshebediso ya ditjhelete e sa etswang ho ya ka molao e ne e le e kae," o a hlalosa.

Palokaofela ya dibiliyone tse 17,3 tsa diranta (diphesente tse 81) ya tshebediso ya ditjhelete e sa etswang ho ya ka molao e ne e amana le ditshenyehelo tseo ho bilweng le tsona ka 2017-18 – tse bontshang diphesente tse 5 tsa bajete ya tshebediso ya tjhelete mmusong wa lehae. Palo ena kaofela e kenyeltsa dibiliyone tse 6,4 tsa diranta tse lefilweng dikonteraka ho sa latelwe molao dilemong tse fetileng – haeba ho se phethahatse ho ya ka molao ha ho a batlisawa le ho kgothalletswa, ditefo tsa

dikonteraka tsena tsa dilemo tse ngatangata di tswella ho shejwa le ho bolelwa e le tshebediso ya ditjhelete e sa etsweng ho ya ka molao.

Ho dieha ho tekela khansele dipehelo tsa selemo le selemo

Molao wa Taolo ya Ditjhelete tsa Masepala (Municipal Finance Management Act (MFMA) o bolela hore bomasepala ba lokela ho isa dipehelo tsa bona tsa selemo le selemo dikhanseleng tsa bomasepala ba bona. AG o beha hore ho fihla ka la 31 Motshehanong 2019, ditlhahlobong tsa ditjhelete kaofela tse phethetsweng, ke bomasepala ba Gauteng, KwaZulu-Natal, Mpumalanga le Kapa Leboya feela ba phethahaditseng ho ya ka pehelo ya MFMA ena – palo ya bona kaofela e le diphesente tse 100 tse tekileng.

Diporovense tse latelang di na le bomasepala ba eso ka ba tekela dipehelo tsa bona ho fihla ka la 31 Motshehanong 2019:

- Bokone Bophirima le Kapa Botjhabela di na le masepala a le mong ya eso tekele dipehelo
- Bomasepala ba babedi, a le mong wa Limpopo le a le mong wa Kapa Bophirima ha ba eso tekele dipehelo tsa bona
- Foreisetata e na le bomasepala ba bararo ba eso tekele dipehelo tsa bona.

“MFMA e fana ka mehato e tlamehang ho nkwa ke motsamaisi wa masepala kapa meyara ha masepala o sa kgone ho fihlella dipehelo tsa ho tekela khansele pehelo ya oona. Ho feta moo, Molao o boetse o fa AGSA matla a ho isa diteitemente tsa ditjhelete le pehelo ya tlhahlobo ya ditjhelete ya masepala khanseleng ya masepala ka kotloloho, Lefapha le Iaolang Matlola a Mmuso (National Treasury), la porovense e amehang, MEC ya jarang boikarabelo mmusong wa lehae wa porovense le lekala lefe kapa lefe le behetsweng la mmuso, ha meyara a hloleha ho teka pehelo ya selemo le selemo ya masepala,” ho boletse AG.

2. Ho se be le ditlamorao tsa ditlolo tsa molao le ditsamaiso tse sa lokang

Pehelo e bontsha hore ditshisinyo tse entsweng ke ofisi ya Makwetu boetapeleng ba mmuso wa lehae selemong se fetileng, tsa ho netefatsa hore dithhoko tsa motheo di teng, ka ho etsa hore ho be le boikarabelo le ho ntla fatsa diphetho tsa tlhahlobo ya ditjhelete, ha di a ka tsa nkelwa hloohong bomasepaleng ba bangata. Le hore haholo ho ne ho se

na ditlamorao ho ba sa lateleng molao o sebetsang ka boomo, jwalo ka ha diphetho tsa bohlokwa tse ka tlase di bontshitse:

Ho hloleha ho batlisisa diphetho

Dikopo tsa ofisi ya tlahlobo ya ditjhelete tse tswetseng pele le ho qobella hore boetapele ba mmuso wa lehae bo fe batlolamolao kotlo ha di a ka tsa nkelwa hloohong. AG o beha ka ho se phethahatse molao ho sa kgodiseng ka ho fana ka dikotlo bomasepaleng ba diphesente tse 60 - e leng palo e eketsehileng ho tloha diphesenteng tse 54 tsa selemong se fetileng.

Ho hloleha ho nka mehato diphethong

Bahlahlobi ba ditjhelete ba fumane tse latelang:

- Palokaofela ya bomasepala ba diphesente tse 74 ha e a latela diqoso tsa tshebediso e mpe ya ditjhelete le boqhekanyetsi taolong ya dintho ho ya ka motjha oo di tsamaiswang ka oona ho tloha ho mohlahisi ho ya ho moreki, mme bomasepala ba diphesente tse 45 ba ne ba se na mekgwa kaofela e hlokehang ho beha le ho batlisisa ditlolo tsa molao kapa bobodu.
- Hape, ho bonahetse bomasepala ba sa saleng morao diphetho tsa taolo ya dintho ho ya ka motjha oo di tsamaiswang ka oona ho tloha ho mohlahisi ho ya ho moreki le diketsahalo tse bontshang hore ho ka ba le bobodu le tsamaiso e sa lokang eo ofisi ya Makwetu e neng e behile ka yona nakong e fetileng le ho kgothalletswa hore e batlisiswe. "Bomasepala ba fetang halofo ha ba a ka ba batlisisa diphetho dife kapa dife tseo ho behilweng ka tsona. Moo ho sa etswang dipatlisiso, bomasepala ba diphesente tse 34 ba hlolehile ho rarolla mathata kaofela a fumanweng ka kgotsofalo," ho bolela AG.
- Bomasepaleng ba diphesente tse 61, khansele e hlolehile ho etsa dipatlisiso tse hlokehang diketsahalong kaofela tsa tshebediso ya ditjhelete e sa dumellwang, e sa etsweng ho ya ka molao o amehang le tshebediso ya ditjhelete e sa hlokeheng, eo ho behilweng ka yona selemong se fetileng – mpefalo e nyane e tlohang diphesenteng tse 52 selemong se fetileng.

AG o tswetse pele ho bolela hore, "mehato e loketseng le yona ha e a nkwa ho kgutlisa/fumana, ho hlakola, ho dumella kapa ho kgothalletsa tshebediso ya ditjhelete e sa dumellwang, e sa etsweng ho ya ka molao le e sa hlokeheng jwalo ka ha ho hlokeha

ho ya ka molao. Ka lebaka leo, balanse ya mafelo a selemo ya tshebediso ya ditjhelete e sa etsweng ho ya ka molao e neng e se e bokellane dilemong tse ngata mme ho sa etswe letho ka yona, e ne e le dibiliyone tse 71,1 tsa diranta, ha eo ya tshebediso ya tjhelete e sa dumellwang e ne e le dibiliyone tse 46,2 tsa diranta mme ya tshebediso ya ditjhelete e sa hlokeheng e le dibiliyone tse 4,5 tsa diranta".

3. Boemo bo eketsehang ho ba boima ba ho tlhahloba ditjhelete

AG o boletse ka ho kgathatseha ha hae ka mathata a tswetseng pele ao dihlopha tsa hae tsa tlhahloba ya ditjhelete di shebaneng le oona ha di etsa mosebetsi wa tsona wa ho tlhahloba ditjhelete.

"Boemo ba tlhahloba ya ditjhelete bo bile le dikganyetso haholo, diphetho tsa tlhahloba ya ditjhelete di phehiswa haholo le ho arabisana ho sa thabiseng moo ditshebetso tsa rona tsa tlhahloba ya ditjhelete le dipheo tsa dihlopha tsa rona tsa tlhahloba ya ditjhelete di neng di bonwa e le bothata bo hlokang ho batliswsa," ho realo Makwetu. Hape, o bolela hore bomasepaleng ba bang, dihlopha tsa tlhahloba ya ditjhelete di ne di le tlasa kgatello ya ho fetola diphetho ho qoba diphetho tse mpe tsa tlhahloba ya ditjhelete kapa phatlalatso ya tshebediso ya ditjhelete e sa etsweng ho ya ka molao – ntle le mabaka a lekaneng. Hape, diporovenseng tse ngata ho bile le diketsahalo moo bahlahlobi ba rona ba tshoseditsweng," AG o boletse jwalo.

O tswetse pele ho bolela hore tlwaelo e tswelang pele ya ho se arabele ditshisinyong tsa tlhahloba ya ditjhelete ha e a ama ofisi ya hae feela, empa jwale e se e fetetse ho bankakarolo ba bang ka hara bomasepala – jwaloka diyuniti tsa ka hare tsa tlhahloba ya ditjhelete, dikomiti tsa tlhahloba ya ditjhelete le dikomiti tsa masepala tse ikarabellang setjhabeng.

"Bomasepaleng ba bang, ditshisinyo tsa bankakarolo bana ha di a sebediswa, e leng ho ba thatafaleditseng ho ba le kameho e ntle diphethong tsa tlhahloba ya ditjhelete. Hape, ho bohlokwa ho bolela hore bomasepala ba bang ha ba a sebedisa mananeo a qadilweng ke mafapha a matlole a mmuso le mafapha a puso e kopanetsweng hore ho be le diphetho tse ntle le dithuso tsa phano ya ditshebeletso. Bomasepala ba bang ha ba arabela dithusong tsena tse bohlokwa tsa ho thusa mafapha, tseo sepheo sa tsona e leng ho ntlaufatsa taolo mmusong wa lehae ka kakaretso le bomasepaleng ba mathateng" o boletse jwalo

Makwetu o boletse hape hore boetapele bo lokela ho etella pele ka ho ba le boikarabelo, mme haeba diphetho tsa tlhahlobo ya ditjhelete e se tse batlwang, eneji e lokela ho ba tharollong ya ho mpefala ho boletseng ha boemo ka mora hoba bo ntla fale ho na le ho qobella kapa ho tshosetsa bahlahlobi ho fetola diphetho tsa bona.

Kameho e mpe ya tlhokeho ya boikarabelo maphelong a baahi

Ho hloleha ho ba le boikarabelo mmusong wa lehae ho na le kameho e mpe maphelong a baahi, Makwetu o hlokomedisa seo.

"Moo ho se nang boikarabelo, bomasepala ba hula ka thata kapa ba hloleha ho fihlela dipheo tsa bona. Ka ho le leng, tlhokeho ena e ama baahi ba tshepileng hore bomasepala ba fumantshe ditshebeletso, hampe haholo."

Ditlhahlobo tsa ditjhelete tsa AGSA di hatelletse dikarolo tse pedi tsa bohlokwa tsa kameho, tse bitswang:

- Boemo ba ditjhelete ba bomasepala
- Ho tlisa le ho hlokomela infrastruktjha ya masepala

Mehlala ya kamoo tlhokeho ya boikarabelo e amang maphelo a baahi hampe ka teng e kenyeltsa:

Boemo ba ditjhelete ba bomasepala

Ho se kgone ho lata tjhelete e kolotwang basebediseng/bareking ho jele setsi. Maemong ana, ho a bonahala hore bomasepala ba tla ba le bothata ba ho balansa dibuka tsa bona. Ka kakaretso, bomasepala ba diphesente tse 34 ba boletse ho ba le tshebediso ya ditjhelete e fetang lekeno la bona (kgaello) – palokaofela ya kgaello ya bomasepala bana e ne e le dibiliyone tse 5,8 tsa diranta.

Mathata a ditjhelete a mmuso wa lehae a imela le bakolotwa ba masepala. Kameho ya ho se kgone ho lefa bakolotwa e ne e bonahala haholo ditjheleteng tse hodimo tse kolotwang Eskom le diboto tsa metsi, bakeng sa ho fana ka motlakase le metsi.

Diporovense tse hlano di arabetse mathateng a ditjhelete a ka hlhang haufinyana ka thuso ya porovense ka ho beha bomasepala ba 18 tlasa tsamaiso.

AG o bolela hore "Ha maemo a fokolang a moruo a sa nke karolo mpefalong ya boemo ba ditjhelete ba masepala, bongata ba bona ha bo laole ditjhelete tsa bona ho ya ka moo ba lokelang. Ho etsa mohlala, re beha ka tshebediso ya ditjhelete e sa hlokeheng eo e neng e le tjhelete e kaalo ka dibiliyone tse 1,3 tsa diranta nakong e hlahlojwang. Ena ke tjhelete e lahlwang. Kgonahalo ya ho lahlehelwa ke biliyone e le 1,6 ya diranta ya matsete a kentsweng VBS Mutual Bank le yona e fokodisitse boemo ba ditjhelete tsa bomasepala ba 16 ba amehileng haholo, le ho ba le kameho phethahatsong ya diporojeke tsa infrastraktjha le tlhokomelo ya yona."

Bofokodi ntshetsopeleng le tlhokomelong ya infrastraktjha

Ditlhahlobo tsa ditjhelete tsa AGSA di boetse di hlwaile bofokodi ntshetsopeleng le tlhokomelong ya infrastraktjha ya bomasepala. Bofokodi bona bo ne bo kenyaletsa tshebediso e ka tlase ya tjhelete ya dikerante, ditiehiso phethelong ya porojeke, le ho se phethahatse ho ya ka molao wa taolo ya dintho ho ya ka motjha oo di tsamaiswang ka oona ho tloha ho mohlahisi ho ya ho moreki.

Makwetu o boletse hore "ho se hlokomele infrastraktjha ya metsi le tsamaiso ya dikgwerekgwere" ho ngongorehisa haholo. O bolela hore bomasepala ba diphesente tse 32 ba jarang boikarabelo ba metsi le tsamaiso ya dikgwerekgwere ha ba a lekola boemo ba infrastraktjha ya metsi le/kapa tsamaiso ya dikgwerekgwere; le hore palo e ka etsang halofo ya bona e ne e se na dipholisi tsa tlhokomelo ya infrastraktjha. "Le jwale ho lebelletswe hore bomasepala ba diphesente tse 39 ba neng ba boletse ka ditahlehelo tsa bona tsa metsi, ba behile ka tahlehelo e fetang diphesente tse 30, e bakileng tahlehelo ya dibiliyone tse 2,6 kaofela tsa diranta."

Hape, o bolela hore mebila ha e ya hlokomele, ka ha bomasepala ba diphesente tse 23 ba jarang boikarabelo ba mebila ba sa lekola boemo ba mebila le ba diphesente tse 41 ba se na moralo wa ho e hlokomela.

Mehlala e ka tlase ke ya ho hloka boikarabelo ka infrastruktjha ya masepala:

- **Metsimaholo – Mabala a dipapadi a Oranjeville (Foreisetata)**

Ho ahwa ha mabala a dipapadi a Oranjeville ho ne ho etseditswe bajete ya dimiliyone tse 21,9 tsa diranta. Masepala o ne o sebedisitse dimiliyone tse 21,7 tsa diranta porojekeng ena, e leng diphesente tse 99,1 tsa tjhelete e bajetilweng. Ha ho a ka ha tiisetswa hore ditshebeletso tsa ditjhelete kaofela tse lefilweng di fumantshitswe, ntle le ho bona terata feela, ho se na moaho nakong eo ho etetsweng sebaka sa kaho.

- **Mafikeng – ntlafatso ya diterata tsa First le South (Bokone Bophirima)**

Porojeke e qetilwe ka mora dikgwedi tse tsheletseng, haholoholo ka lebaka la ho se buisane le ho se sebedisane ha bankakarolo, ho kenyeltsa masepala, enjinere, seahi, khansela ya wate le baahi.

Nakong eo ho etetsweng sebaka sa kaho, bahlahlobi ba bone le hore boholo ba tsela e qetilweng bo ne bo le ka tlase ho bo boletsweng tumellanong. Porojeke e sebedisitse dimiliyone tse 4,2 tsa diranta ho sa latelwa molao.

- **Setereke sa Mopani – ho kenngwa botjha le ho arola dipeipi tsa samente tsa asebetose botjha Lulekani (Limpopo)**

Porojeke e ne e reretswe ho phethelwa ka la 30 Phuptjane 2018, letsatsi le ileng la iswa pele ho la 15 Pherekong 2019 ka lebaka la ho dieha ha ditshebetso tsa ho rekwa ha thepa ho entseng hore ho fanwe ka porojeke ho ela mafelong a selemo. Ho feta moo, masepala ha o a phethahatsa ho ya ka molao wa taolo ya dintho ho ya ka motjha oo di tsamaiswang ka oona ho tloha ho mohlahisi ho ya ho moreki, ka ha komiti ya ditlhahlobo tsa dibiliti, e entseng awate e ne e sa thehwa ka tshwanelo.

Mabaka a ho hloleha ho ba le boikarabelo

Pehelo ya AG e bontsha dintlhakgolo tse latelang e le a mang a mabaka a maholo tlhokehong ya boikarabelo le mpefalong ya diphetlo tsa tlhahlobo ya ditjhelete:

- Boetapele, bolaodi bo boholo le diofisiri di hlolehile ho ba le mekgwa le ditshebetso tse sebetsang hantle tsa taolo ya ka hare, ho di sebedisa le ho di beha leihlo, ho kenyeltsa mekgwa ya ho hlwaya le ho thibela sesosa sa mathata.
- Dikgeo tsa mosebetsi le tlhokeho ya botsitso mesebetsing ya maemo a ka hodimo e fokodisitse dintlafatso tsa tshebetso le ho ama bokgoni ba dikhansele hore di netefatse hore batho ba jara boikarabelo.

- Diofisiri tse ka hodimo tse hlokang bokgoni bo loketseng ba ho beha ka ditjhelete di entse hore ho tshepelwe haholo dikhonsaltenteng le ho ba le kameho e mpe therong ya ditjhelete, ho bolokeng direkoto le ho beha ka tshebetso.
- Ditshebetso tse sa lekanang kapa tse siyo tsa tlhahlobisiso le ho beha leihlo mmoho le hore diofisiri di se jariswe boikarabelo ka tshebetso e fokolang.
- Diofisiri tse hlokang bokgoni bo hlokehang kapa kutlwisiso e loketseng ya taolo le ditlhoko tsa ho beha ka dintlha tsa tshebetso.
- Boetapele le diofisiri tsa masepala tse sa kgathalleng mesebetsi ya tsona ka boomo kapa ka ho ba bohlaswa mesebetsing ya tsona le ho se ikokobeletse molao, e leng bothata bo sa rarollwang ka tshwanelo ka mekgwa ya ho qobella hore ho be le ditlamorao tsa ditlolo tsa molao.

B. Dipetho tsa tlhahlobo ya ditjhelete ha o di sheba

Ditlhahlobong tsa yona tsa ditjhelete tsa selemo le selemo, AGSA e hlahloba dintlha tse latelang:

- Tekelo e bontshang botshepehi le tlhokeho ya diteitemente tsa ditjhelete tse sa kgodiseheng
- Lesedi la tshebetso le amoheleheng mabakeng a ho beha ka dipheo tsa tshebetso tseo ho ikemiseditsweng ho di fihlela
- Ho phethahatsa ho ya ka molao kaofela o laolang ditaba tsa ditjhelete.

Institushene eo ditjhelete tsa yona di hlahlobilweng e ba le dipetho tsa tlhahlobo e kgotsofatsang ya ditjhelete, ha diteitemente tsa yona tsa ditjhelete di kgotsofatsa, di se na dipetho tse tlalehilweng tlhahlobong ya ditjhelete e mabapi le ho beha ka dipheo tse lebelletsweng ho fihlelwa le ho phethahatsa ho ya ka molao.

Palokaofela ya bajete ya tshebediso ya tjhelete ya mmuso wa lehae ka 2017-18

Bajete ya tshebediso ya ditjhelete ya lekala la masepala ka 2017-18 e ne e le dibiliyone tse 376,49 tsa diranta. Bomasepala ba nang le diteitemente tse bolelang hore tlhahlobo ya ditjhelete e bontsha tshebetso e kgotsofatsang ke dibiliyone tse 9,51 tsa diranta (diphesente tse 3) tsa tjhelete ena, ha tse nang le diripoto tsa mohlahlobi tsa hore

diteitemente tsa ditjhelete di hlophisitswe ka tshwanelo le ho phethahatsa ho ya ka molao ke dibiliyone tse 237,44 tsa diranta (diphesente tse 62%). Bomasepala bao diteitemente tsa bona tsa ditjhelete di bontshitseng hore ha di a fana ka tlhaloso e felletseng le hore ha di a hlophiswa ho ya ka melao e amohelehang ba entse dibiliyone tse 77,48 tsa diranta (diphesente tse 21) tsa palokaofela ya bajete, ha bao diteitemente tsa bona tsa ditjhelete di ngongorehisang haholo ba bile dibiliyone tse 23,62 tsa diranta (diphesente tse 6). Bomasepala ba ditlhahlolo tsa ditjhelete tse so ka di etswa ba etsa dibiliyone tse 28,44 tsa diranta (diphesente tse 8) tsa palokaofela ya bajete e sebedisitsweng.

Ho sutha ha diphetho tsa tlhahlolo ya ditjhelete ya masepala

Ke diporovense tse tsheletseng feela ho tse robong, tse neng di na le bomasepala bao diphetho tsa bona di neng di kgotsofatsa, jwaloka ha ho bontshitswe ka tlase:

Kakaretso e ka tlase e tshwaya dintlhakgolo tsa kamoo diporovense tse fapaneng, ho ya ka tatellano ya ditlhaku tsa tsona, di sebeditseng ka teng selemong sa tlhahlolo ya ditjhelete:

Kapa Botjhabela

Diphetho tsa tlhahlolo ya ditjhelete tsa porovense di bontsha *net regression*, e kopantseng dimpefalo tse hlano le dintlafalo tse nne. Palo ya bomasepala ba fumanang diripoto tsa mohlahlobi tse fetotsweng (tse bolelang hore tsebiso eo ho fanweng ka yona

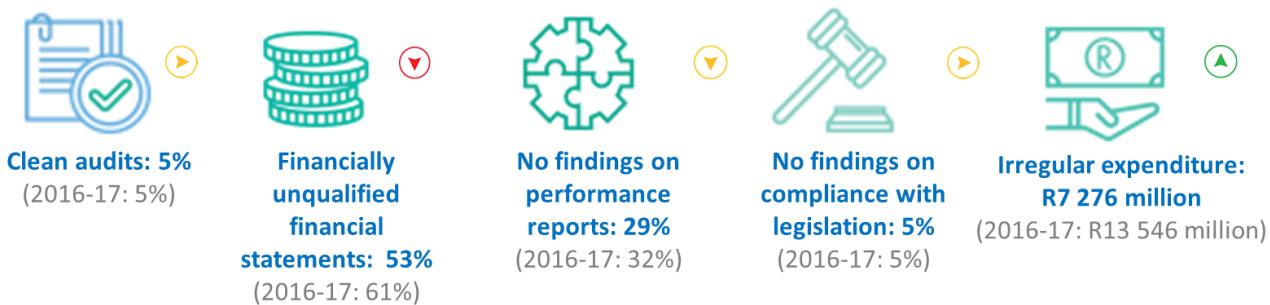
ha e a lekana, diteitemente tsa ditjhelete ha di bontshe tshebediso ya nnete ya ditjhelete kapa tseo ho behilweng ka ditshebetso tse nyane ka boomo hore mohlahlobi a se kgone ho fana ka ripoto) e eketsehile ho tloha diphesenteng tse 39 selemong se ka pele ho fihla ho tse 47 selemong se hlahlojwang.

Boemo ba ditjhelete tsa bomasepala ka kakaretso porovenseng bo mpefetse, ka ha bomasepala ba diphesente tse 76 ba ne ba na le matshwao a ngongorehisang a boemo ba ditjhelete kapa ba hloka thuso, ha ho bapiswa le diphesente tse 66 tsa selemo se fetileng. Ho bomasepala bana, diphesente tse 29 (2016-17: diphesente tse 21) di ne di na le mathata a maholo a hatelletsweng dipehelong tsa ditlhahlobo tsa bona, a tjhelete ya ditlhoko tsa letsatsi le letsatsi le ho kcona ho itlhokomela kapa ho ba le bokgoni hape.

AG o thoholeditse bomasepala ba porovense ka ho sebedisa diphesente tse 96 tsa lekeno le fuwang mebuso ho sebedisetswa sepheo se itseng feela, tse ileng tsa sebedisetswa ho ntshetsa infrastruktjha pele.

Hore porovense e ntlafatse diphetho tsa yona, Makwetu o eletsa ka hore “boetapele ba dipolotiki le ba tsamaiso bo tlameha ho leka ka matla ho etsa hore ho be le tlwaelo e tla etsa hore ho be le mmuso wa lehae o arabelang le ho jara boikarabelo. Motho ya ka hodimo o tlameha ho sheba boetapele bo etsang dintho ka molao le puso e ntle, e tshehetwang ke tsamaiso ya batho ba nang le bokgoni bo loketseng ka ho hatella ho hira batho ba nang le bokgoni boemong ba motsamaisi wa masepala le ofisiri e ka sehloohong ya ditjhelete, ho etsa hore ho be le botsitso”.

Dikerafo tse ka tlase di fana ka kakaretso ya kamoo porovense e sebeditseng ka teng dikarolong tse fapaneng tsa tlhahlobo ya ditjhelete:

Foreisetata

AG o boetse a hlahisa ngongoreho ya hae ka boemo ba bomasepala ba porovenseng, a bolela hore: “boemo ba mmuso wa lehae wa Foreisetata bo bontshitse ho hlolleha ho

tswellisa tshebetso ditaolong tsa ka hare ka ha boetapele ba porovense ba dipolotiki le botsamaisi bo bontshitse ho se arabele ntlafatsong ya boikarabelo ba bona ba ditjhelete le taolo ya tshebetso.

“Boetapele ha bo a etsa ditshisinyo tsa rona tsa ho netefatsa hore ho ba le botsitso le ho tlatswa ha dikgeo tsa mosebetsi maemong a hodimo, ntle le maike misetso a bona a ho etsa jwalo. Hona ho entse hore ho be le mpefalo e kgolo diphethong tsa tlhahlobo ya ditjhelete ya masepala, phanong ya ditshebeletso le boemong ba ditjhelete. Bomasepaleng ba bangata, baokamedi ba neng ba hlokeha ho netefatsa ho beha leihlo ba ne ba le siyo mme ha re na bonnete ba hore boradipolotiki ba batla ho etsa dintho tse nepahetseng ka mabaka a utlwahalang, ka lebaka la ho itshunyatshunya ha ditaba tsa dipolotiki ho baka kotsi taolong e ntle.”

Makwetu o bolela hore mathata a ditjhelete porovenseng a ngongorehisa haholo. “Le ha bomasepala ba bang ba kentswe tlasa tsamaiso ya porovense, thuso ena ha e a sebetsa ka ha tshwarello ya nako e telele ya ditjhelete tsa bomasepala bana ha e a ka ya ntlafala. Bomasepala ba bangata porovenseng ba ne ba amoheleha ho tlameha ho thuswa ke bophethahatsi ba porovenseng, e leng ntho e etsahalang ha masepala a le mathateng a maholo le ha a sa phethahatsa ditlameho tsa oona tsa ho fana ka ditshebeletso tsa motheo kapa ho lefa dikoloto tsa oona; leha ho le jwalo, boetapele ba porovense ha bo a nka qeto ya ho etsa ho hong ho phethahatsa dipehelo tsa molaatheo. Ka lebaka leo, boemo ba ditjhelete ba masepala bo tswetse pele ho mpefala ho tloha boemong boo dikoloto tsa oona tse lokelang ho leshwa dikgweding tse itseng, di fetang diasete tse tla sebediswa dikgweding tseo, ba dibiliyone tse 4,8 tsa diranta selemong seo re leng ho sona.”

Clean audits: 0%
(2016-17: 0%)

Financially unqualified financial statements: 14%
(2016-17: 71%)

No findings on performance reports: 7%
(2016-17: 21%)

No findings on compliance with legislation: 0%
(2016-17: 0%)

Irregular expenditure: R913 million
(2016-17: R677 million)

Gauteng

Mmuso wa lehae wa Gauteng o ntsheditse diphetho tsa oona tsa tlhahlobo ya ditjhelete pele ka 2017-18 o na le masepala o le mong o fumanang diphetho tsa tlhahlobo e kgotsofatsang. Tlhahlobiso ya diphetho tsa tlhahlobo ya ditjhelete e ne e sa kenyelsetse Emfuleni, eo diphetho tsa yona tsa tlhahlobo di neng di eso phethelwe ho fihla letsatsing le behetsweng ka molao, ka lebaka la mathata a polokeho karolong eo masepala a leng ho yona, e bakileng hore tlhahlobo ya ditjhelete e behelwe ka thoko nakwana. AG o thoholeditse Midvaal ka ho tswella ho ba le sephetho sa tlhahlobo e kgotsofatsang dilemong tse hlano tse sa tswa feta. "Jwalo ka ha ho boletswe dilemong tse fetileng, hona ho etsahetse ka lebaka la hore masepala o qale ditshebetso tse mmalwa tse ntle, tse jwalo ka ho beha leihlo ka nako tshebedisong ya meralo ya phethahatso ho netefatsa hore dikgaello tsa taolo ya ka hare di a rarollwa le ho etsa hore ho be le ditlamorao moo ho sa phethahatwang ka tshwanelo. Ha ditshebetso tse jwalo di ka etswa porovenseng kaofela, diphetho tsa tlhahlobo ya ditjhelete di ka ntlaufala le ho feta."

Makwetu o boetse a thoholetsa bomasepala ba porovense ka ho fumana ripoto ya mohlahlobi e bolelang hore diteitemente tsa ditjhelete ha di na diphoso mme di a kgodisa, dilemong tse tharo tse fetileng. Gauteng le yona e tswetse pele ho ba porovense e le nngwe feela e se nang diripoto tsa mohlahlobi tse bolelang hore tsebiso eo ho fanweng ka yona ha e a lekana kapa hore mohlahlobi o behetswe ka ditshebetso tse nyane ka boomo hore a se kgone ho fana ka ripoto. Le ha ho le jwalo, boemo ba diteitemente tsa ditjhelete jwalo ka ha di ne di iswa ho ya hlahlojwa bo mpefetse, ka ha bomasepala ba diphesente tse 30 feela (2016-17: diphesente tse 40) ba isitse diteitemente tsa ditjhelete tse se nang ripoto ya mohlahlobi ya hore diteitemente tsa ditjhelete ha di kgodise.

Clean audits: 9%
(2016-17: 9%)

Financially
unqualified
financial
statements: 100%
(2016-17: 100%)

No findings on
performance
reports: 50%
(2016-17: 40%)

No findings on
compliance with
legislation: 10%
(2016-17: 10%)

Irregular expenditure:
R3 246 million
(2016-17: R3 522 million)

KwaZulu-Natala

Diphetho tsa tlhahlobo ya ditjhelete di tswetse pele ho mpefala selemong sa bobedi ka mora ho kgethwa le ho hirwa ha boetapele bo botjha dipolotiking le tsamaisong ya porovense. Diphetho di bontsha ho mpefala ka kakaretso bomasepaleng ba robong ho tlaha selemong se fetileng, se nang le dimpefalo tse 14 le dintlafatso tse hlano. Ho bile le ho fokotseha ho hoholo palong ya bomasepala ba fumaneng ripoto ya mohlahlobi e bolelang hore diteitemente tsa ditjhelete ha di na diphoso mme di a kgodisa (diphetho tse kgotsofatsang tsa tlhahlobo ya ditjhelete) ho tlaha ho ba tshelela ho ya ho a le mong; le ho eketseha ho tlaha ho 14 ho ya ho 18 ha bomasepala ba fumaneng ripoto ya mohlahlobi e bolelang hore tsebiso eo ho fanweng ka yona ha e a lekana, diteitemente tsa ditjhelete ha di bontshe tshebediso ya nneta ya ditjhelete le hore ho fanwe ka pehelo ya ditshebetso tse nyane ka boomo hore mohlahlobi a se kgone ho fana ka ripoto.

“Re boetse re boletse le ho beha hore boetapele le bolaodi bo arabetse ka lenama, kapa ha bo a arabela ho hang, matshwaong a kotsi eo ho hlokomedisitsweng ka yona qalang le ditshisinyo tseo re buisanang ka tsona kamehla. Ditaolo tsa ka hare tsa bohlokwa ha di a nkelwa hloohong. Hape, ho a hlokeha ho bolela hore boemo ba diqabang le ho tshosetsa, mmoho le ho arabisana hampe le ho halefelana, ho phahame nakong eo ho etswang le ho beha ka ditlhahlobo tsa rona, ka ha boetapele le bolaodi bo ne bo le tlasa kgatello ya ho fihlella diphetho tse ntle tsa tlhahlobo ya ditjhelete. Mabaka ana a kopaneng le ho eketseha ho hoholo boipelaetsong ba phano ya ditshebeletso ho thatafaleditse dihlapha tsa rona tsa tlhahlobo ya ditjhelete boemo ba ditlhahlobo tsa ditjhelete,” ho boletse AG.

“Mathata a mangata mmusong wa lehae kaofela a maholo haholo mme a hloka ho shejwa le tharollo ya nako e telele. Jwalo ka ha ho na le diphoso tsa motheo tse sa tsotellweng ka dinako tse ding, tse ka lokiswang habonolo le ka potlako, ka ho ba le tshehetso ya tshebetso e ntle ya taolo ya ka hare,” ho bua Makwetu.

Clean audits: 2%
(2016-17: 11%)

Financially unqualified financial statements: 65%
(2016-17: 73%)

No findings on performance reports: 40%
(2016-17: 48%)

No findings on compliance with legislation: 4%
(2016-17: 12%)

Irregular expenditure: R2 943 million
(2016-17: R2 333 million)

Limpopo

Bomasepala ba Limpopo ba bile le ntlafalo e nyane diphetong tsa tlhahlobo ya ditjhelete kaofela ka 2017-18, ka ntlafalo ya bomasepala ba babedi. Le ha ho le jwalo, ntlafalo ena e ne e tsamaiswa ke dikhonsaltente ho na le ho etsahala ka lebaka la boiteko ba boetapele ba ho rarolla dikgaelo tsa taolo ya ka hare.

“Ka mora ho ntlafala ha diphetoh tsa tlhahlobo ya ditjhelete ka 2015-16, hoo le hona ho neng ho tsamaiswa ke dikhonsaltente, re hlokomedisitse ka ho tshepela haholo dikhonsaltenteng, e leng ho beha tswelopele ya nako e telele ya diphetoh tse ntlafetseng, kotsing. Dithlakomediso tsa rona ha di a nkwa di le bohlokwa mme ka lebaka leo, ka 2016-17 ntlafalo eo ha e tshwarella nako e telele, ka ha diphetoh tsa tlhahlobo ya ditjhelete ka kakaretso di ile tsa mpefala.

“Re kile ra boela ra kgothalletsa boetapele ba porovense hore bo netefatse hore ho ba le tlwaelo ya ho jara boikarabelo le hore maemo kaofela a bolaodi le boetapele a dumela ho nka boikarabelo ba ho ntlafatsa diphetoh tsa tlhahlobo ya ditjhelete. Ho bohlokwa hore dikomiti tsa masepala tse ikarabellang setjhabeng le dikhansele tsa masepala di be le bokgoni bo lekaneng, haholoholo karolong ya ho phethahatsa molao, ho beha leihlo ho thibela boemo boo bomasepala ba ebang le ditahlehelo tsa ditjhelete ho sa hlokehe, ho jwalo ka ho ba le matsete ntle le ho dumellwa ka molao. Tlwaelo ena e lokela ho etswa ke ba ka hodimo (batsamaisi ba baholo, batsamaisi ba masepala le dimeyara) ya hore ho ke ke ha dumellwa tshebetso e mpe le diketso tse fosahetseng. Hona ho ke ke ha ntlafatsa diphetoh tsa tlhahlobo feela empa ho tla ba le kameho e ntle le phanong ya ditshebeletso.”

Clean audits: 0%
(2016-17: 0%)

Financially
unqualified
financial
statements: 31%
(2016-17: 33%)

No findings on
performance
reports: 8%
(2016-17: 12%)

No findings on
compliance with
legislation: 0%
(2016-17: 0%)

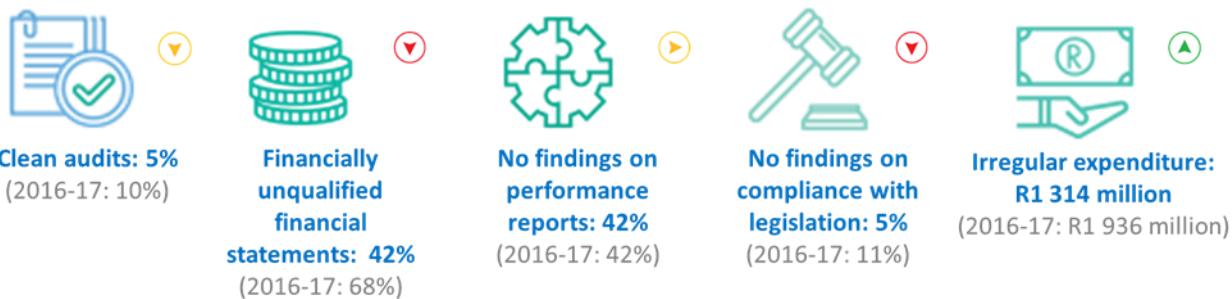
Irregular expenditure:
R1 063 million
(2016-17: R1 879 million)

Mpumalanga

Mpumalanga ha e a kgona ho tswella ho ba le diphetho tse ntlaletseng tsa tlhahlobo ya ditjhelete ho tloha ka 2016-17 empa ho na le hoo e bile le mpefalo e kgolo ka 2017-18. Ke masepala a le mong feela ya ntlafaditseng diphetho tsa oona tsa tlhahlobo ya ditjhelete, ho tloha ripotong e bolelang hore diteitemente tsa ditjhelete ha di na diphoso mme di a kgodisa ho ya diphethong tsa tlhahlobo e kgotsofatsang. Diphetho tsa bomasepala ba robong di mpefetse selemong se ka pele. Lebaka le leholo la ho mpefala ha diphetho e ne e le kgaello ya ditaolo tse lekaneng le ho sebetsa hantle tsa ka hare, tse entseng hore boemo ba taolo bo hloke botsitso.

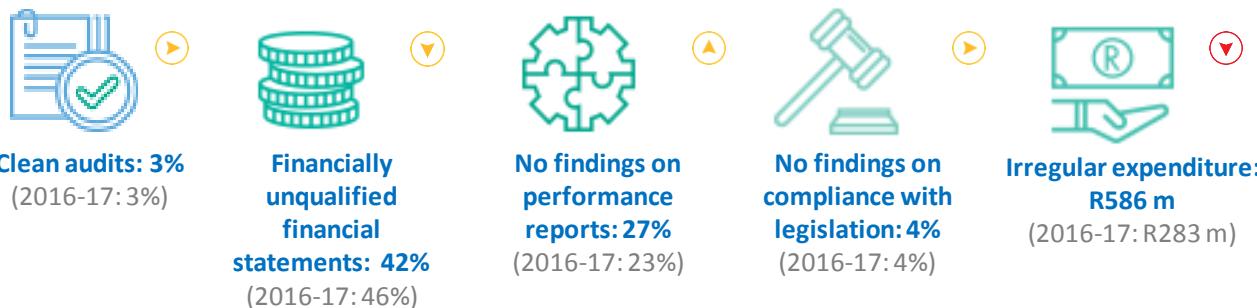
“Le ha re fane ka molaetsa o matla dilemong tse fetileng, wa ho eletsa mmuso wa lehae le boetapele ba porovense ka bobedi hore bo be le dikotlo tsa ho se jare boikarabelo ka ho etsa hore mmuso wa lehae o be le botsitso (k.h.r ho hira batho le ho rupella mmuso wa lehae) le ho otla ba sa phethahatseng melao ya puso, porovense ha e a ka ya nkela molaetsa ona hloohong, e leng lebaka le entseng hore diphetho tsa tlhahlobo ya ditjhelete di mpefale,” ho bolela AG.

Kapa Leboya

Diphetho tsa tlhahlobo ya ditjhelete di mpefetse, ka bomasepala ba bararo ba tlohileng ripotong ya mohlahlobi e bolelang hore diteitemente tsa ditjhelete ha di na diphoso mme di a kgodisa ho ya ripotong e bolelang hore diteitemente tsa ditjhelete di hlophisiswe hantle ntle le ntlheng e itseng eo mohlahlobi a sa kgotsofalang ka yona, le bomasepala ba babedi ba tlohileng ripotong e bolelang hore diteitemente tsa ditjhelete di hlophisiswe hantle ntle le ntlheng e itseng eo mohlahlobi a sa kgotsofalang ka yona ho ya ripotong e bolelang hore diteitemente tsa ditjhelete ha di hlahise ditaba tsa nnete, di na le diphoso mme ha di hlahlobehe.

Ho mpefala ka kakaretso ho netefatsa hore molaetsa wa AG wa ho ba le boikarabelo o neng o fuwa porovense kamehla dilemong tse pedi tse fetileng ha o eso nkelwe hloohong. Hara dintlha tse ding, molaetsa ona o ne o hloka hore dimeyara, batsamaisi ba masepala le batsamaisi ba baholo ba etse hore e mong le e mong o jara boikarabelo, le ho batho ba okametsweng. "Jwalo ka ha sena se sa etsahala, selemo le selemo ho behwa ka diphetho tse tshwanang le tsena diketsahalong tse ngata, ho tiisa hore ho ikarabella ditjheleteng le taolong ya tshebetso ho tswella ho mpefala."

Bokone Bophirima

Letooto la diketso tse etsang hore boemo ba porovense bo mpefale le tswetse pele ka ho ba le mpefalo e nngwe e kgolo diphethong tsa tlhahlolo ya ditjhelete. Ha ho na le masepala a le mong ya fumaneng ripoto ya mohlahlobi e bolelang hore diteitemente tsa bona tsa ditjhelete di a kgotsofatsa, ha palo e itseng ya ripoto e bolelang hore diteitemente tsa ditjhelete ha di na diphoso mme di a kgodisa e theohile ho tloha bomasepaleng ba babedi ho ya ho a le mong feela mme palo ya diropoto tse bolelang hore diteitemente tsa ditjhelete ha di hlahise ditaba tsa nnete, di na le diphoso mme ha di hlahlobehe e eketsehile ho tloha ho ba robedi ho isa ho ba 13. Diphetho tsa tlhahlolo ya ditjhelete tsa bomasepala ba supileng di mpefetse, ka bomasepala ba babedi feela ba ntlaufaditseng tsa bona.

"Diphetho tsena tsa tlhahlolo ya ditjhelete, tse mpe ka ho fetisisa ho tloha ka 2012-13, ke sesupo se hlakileng sa boikarabelo bo fokolang, ho se nkele melaetsa le dikgothalletso tsa rona hloohong ho pepeneneng, ho ikgotsofatsa le ho se be le maike misetso a ho rarolla dikarolo tsa bohlokwa tse ngongorehisang mmoho le ho hloka tjhe seho ho boradi polotiki, ya ho fa ba sa nkeng boikarabelo kotlo. Le ha boetaapele bo bontshitse maike misetso a ho rarolla mabaka le tlhokeho ya taolo, ha bo a ka ba araba ka potlako melaetseng ya rona ya ho rarolla dikotsi le ho ntlaufatso ditaolo tsa ka hare. Ho se be le botsitso porovenseng le ho ba mohlala ha ba jarang boikarabelo ba puso e entse hore

ho be le boemo bo sa kgothalletseng boikarabelo, puso e ntle le ho otla ba sa phethahatseng ka tshwanelo."

Clean audits: 0%
(2016-17: 0%)

Financially unqualified financial statements: 5%
(2016-17: 10%)

No findings on performance reports: 14%
(2016-17: 10%)

No findings on compliance with legislation: 0%
(2016-17: 0%)

Irregular expenditure:
R3 236 million
(2016-17: R3 310 million)

Kapa Bophirima

Le ha porovense e sa ntse e na le bomasepala ba baholo ka ho fetisa bao diphetho tsa tlhahlobo ya bona ya ditjhelete di kgotsofatsang ka diphesente tse 40, diphetho tsa oona tsa moraorao di bontsha ho mpefala ho hoholo ha ho bapiswa le ka 2016-17 (diphesente tse 70). Re hlokometse hore boholo ba diphoso tsa taolo bomasepaleng ba bang porovenseng ena e ne e le ho se tlise diteitemente tsa ditjhelete ho tla hlahlojwa ka matsatsi a behetsweng ka molao, ho se phethahatse ho ya ka dipehelo tsa taolo ya dintho ho ya ka motjha oo di tsamaiswang ka oona ho tloha ho mohlahisi ho ya ho moreki dibakeng tse thibetsweng, ho seng ho boletswe le ho etsetswa moralo wa tharollo ke bolaodi, ka mora tlhahlobo ya ditjhelete. Tlasa mabaka ana, ha re dumele hore diphoso tsena kapa mekgelo ya taolo e bontsha ho se sebedisane ha mekgwa ya taolo ya ka hare, le ha ho le jwalo, pehelo e ile ya tlameha ho bontsha diketsahalo ho thibela hore bolaodi bo etse diketso tse kgotsofatsang bona.

Clean audits: 40%
(2016-17: 70%)

Financially unqualified financial statements: 89%
(2016-17: 93%)

No findings on performance reports: 86%
(2016-17: 89%)

No findings on compliance with legislation: 43%
(2016-17: 79%)

Irregular expenditure:
R667 million
(2016-17: R165 million)

Letona la Meh leng la Pusokopanelo le Merero ya Setso (Cooperative Governance and Traditional Affairs (COGTA) Ngaka Zweli Mkhize o dumellane le molaetsa wa bohlokwa wa AG wa boikarabelo bo fokolang mmusong wa lehae. O boleletse indaba ya tlhahlobo ya ditjhelete ya mmuso wa lehae e neng e tshwaretswe Durban hore "bomasepala ha ba a ithuta letho diphethong tse mpe tsa tlhahlobo ya ditjhelete tsa

nako e fetileng" ka ha ba tswela pele ho ngongorehiswa ke tsamaiso e le nngwe ya ho se atlehe, eo AG a ba tshwaelang yona kamehla, ho kenyeltsa le ho sisinya kamoo ba ka lokisang diphoso tsena. AG o bolela hore o kgothalletswa ke diphatlalatso tsena tseo e leng karolo ya dithuso tsa taolo ya ditjhelete tse etseditsweng ho thusa bomasepala ba sebetsang hampe.

Makwetu o bolela hore ofisi ya hae e tshehetsta boiqapelo bofe kapa bofe boo sepheo sa bona e leng ho ntlaufatsa mekgwa ya taolo bomasepaleng "ho kgaotsa bothata boo re bo bonang ha jwale diphethong tsa tlhahlolo ya ditjhelete".

O bolela hora: "Jwalo ka ha re tswetse pele ka dilemo, boholo ba mathata a masepala ao re tswellang ho a bolela selemo se seng le se seng bo ka fetolwa ka boetapele bo matla, bo sebetsang ho latela melao ya tshebetso le ho ba sebete tsamaisong le khanseleng, ka tshehetso ya mmuso wa porovense.

"Hape, batho ba jarisitsweng boikarabelo ba puso ya lehae le ho beha leihlo ba lokela ho lokela ho netefatsa hore melawana ya motheo ya boikarabelo, e tshehediteng taolo e matla ya ka hare le puso e ntle, e a phethahala. Ha dintho tsena tsa bohlokwa di thehwa, bomasepala ba lokela ho tsamaiswa hantle hore ba phethise ho ya ka ditebello tsa baahi bao ba ba fumantshang ditshebeletso."

Qeto

Tekelo ya pehelo ena e etsahala ka kutlwiso ya dintshetsopele tse tharo tse amanang tse kenyeltsang karolo e bapalwang ke boetapele ho rarolla bothata bo fokodisang boikarabelo; taelo e eketsehang ya ofisi ya AG le dikameho tsa ditokiso tsena mmusong wa lehae.

Karolo e bapalwang ke boetapele ya ho rarolla boikarabelo bo fokolang bomasepaleng

Makwetu o hatelletse hore diphoso tsa puso ya jwale tse hatellang mmuso wa lehae di ka fetolwa feela ha boetapele bo ne bo a etella pele tsamaiso ya ho ba le botsamaisi bo se nang bobodu lekaleng la setjhaba.

"Boetapele e ba mohlala mokgatlong ofe kapa ofe. Ha baetapele ba sa latele melao ya tshebetso; ba sa kgathalle puso, ho phethahatsa ho ya ka molao le taolo; mme ba se na maikemisetso a ho etsetsa dintho pepeneneng le ho ba le boikarabelo, hoo ho tla fetela maemong a ka tlase a mokgatlo. Ntle le ho qeaqea, tlwaelo ya ho se be le mekgwa ya

kgalemo, ho etsa boithatelo le ho se etse mosebetsi ho tla etsahala, ho etse hore mokgatlo o phuhlame.

“Kahoo, baetapele ba mmuso wa lehae ba lokela ho kgannela bomasepala ba bona katilehong. Ba lokela ho jara boikarabelo ba ho fokola ha boikarabelo bomasepaleng mme ke mosebetsi wa bona ho fetola boemo bona.”

AG o bolela hore boetapele ba mmuso wa lehae bo kenyelletsa balaodi ba masepala le balaodi ba bona ba baholo ba jarang boikarabelo ba tsamaiso le phano ya ditshebeletso tsa masepala; boetapele ba dipolotiki (meyara le ditho tsa khanele) bo okametseng ho sebetsa ha masepala le ho nka diqeto tsa bohlokwa; le boetapele ba porovense (tonakgolo, ditho tsa khanele ya phethahatso, dihlooho tsa mafapha a porovense tse tshehetsang mmuso wa lehae). O eketsa ka hore, ketsamelao ya porovense, le yona e bapala karolo ya boetapele ya ho beha leihlo.

Makwetu o na le tshepo ya hore ha boetapele ba makala ana kaofela a mararo bo ne bo ka tsepamisa mehopolo ditabeng tsa bohlokwa tse latelang, boemo ba puso ya jwale bomasepaleng bo ka fetoha:

- Boemo ba ho ba mohlala – boetapele bo phethahatsang ho ya ka melao ya tshebetso, puso e ntle le ho ba le boikarabelo
- Rupella bokgoni le ho etsa hore botsamaisi bo ba le botsitso – ho se na ho itshunyatshunya ha ditaba tsa dipolotiki
- Ho etsa hore ho be le mekgwa e matla ya tshebetso ya tsa ditjhelete le taolo ya tshebetso
- Dikotlo tse tsitsitseng, tse loketseng ba nang le boitshwaro bo sa amohelehang

Taelo e ekeditsweng ya AG ya ho thusa ho ntlatatsa boikarabelo lekaleng la setjhaba

Makwetu o bolela hore ofisi ya hae, jwalo ka ha e le institushene e kgolo ya naha ya ditlhahlolo tsa ditjhelete, haesale e utlwisia hore e bapala karolo ya bohlokwa tatellanong ya boikarabelo lekaleng la setjhaba, le hore matla a matjha ao palamente e a fileng ofisi ya hae a tla netefatsa hore ba tswella ho etsa hore ho ba le botsamaisi bo sa etseng bobodu.

“Metjha ya ho ba le boikarabelo mmusong wa lehae ha e sebetse ka tshwanelo, mme ho bile le boipiletso ba hore ho rarollwe mathata ao – haholoholo ke ofisi ya tlhahlolo ya

ditjhelete. Ka tshehetso ya komiti ya palamente ya rona e behang leihlo, Molao wa Thahlobo ya dibuka tsa ditjhelete tsa Mmuso (Public Audit Act), o lokisitswe ho re fa matla a mangata a ho ntlaufatsa boikarabelo lekaleng la mmuso.

“Maikemisetso a ditokiso ha se ho nka mesebetsi ya motsamaisi wa masepala, meyara kapa khansele, ka ha maikarabelo a bona a hlakile molaong wa masepala. Empa e le ho kena moo maikarabelo a jwalo a sa nkwegeng le ha re hlokomedisa boetapele ka ho se phethahatse ho banahalang ho hlokang ho batliswa le ho fediswa.

Kamoo ditokiso di tla thusang ho ntlaufatsa boikarabelo mmusong wa lehae

AG o bolela hore ditokiso di atolosa taelo ya ofisi ya hae, e kenyehetsang matla a ho fetisetsa diphoso tse kgolo mekgatlong e loketseng ya setjhaha hore ho etswe dipatliso; mmoho le ka matla a ho lokisa, a kenyehetsang ho kgutliswa ha tjhelete e lahlehileng ka lebaka la ho se phethahatse ka molao o amehang.

“Re ne re ntse re buisana le dimeyara, batsamaisi ba masepala le ditho tsa khansele ka ditokiso le kameho ya tsona jwalo ka matsholo a rona a boitjhoriso. Re tshwaile hore ho kenngwa ha mohopolo wa diphoso tse kgolo e ne e se ho leka ho tlisa mohato o mong, empa ho ba motjha o tshehetsang ho matlafatswa ha taolo ya ditjhelete le tshebetso, o tla ba le seabo ntlaufatsong ya boikarabelo lekaleng la setjhaha.

“Hape, re buisane le bona hore ka ho bolela diphoso tse kgolo, re tla tshehetsa batsamaisi ba masepala ka ho ba bontsha diphoso tse ka bang le kameho e kgolo ditjheleteng tsa masepala, disebedisweng le phanong ya ditshebeletso, mmoho le ho ba matlafatsa ho nka mehato e loketseng ka nako ho latela molao. Hona ho tla theosa kameho e mpe ya diphoso tse jwalo bomasepaleng, e be mohlala o motle wa ho bontsha boikarabelo le ho bontsha thokeho ya ho otla ba bontshang boitshwaro bo sa amohelehang. Re tla beha ka diphoso tse kgolo pehelong ya thahlobo ya ditjhelete, e leng ho tla etsa hore dikhansele di etse mosebetsi wa tsona wa ho beha leihlo – di shebile ditaba tse amang bomasepala haholo.”

Ha batsamaisi ba masepala, ba tshehetswang ke boetapele ba bona ba dipolotiki ba jara boikarabelo ba bona ba molao le ho ikemisetsa ho nka mehato ka potlako ha re ba tsebisa ka ketso e kgahlanong le molao, ho ke ke ha ba le thokeho ya hore re sebedise matla a rona a tokiso kapa ho fetisetsa taba mokgatlong wa dipatliso. Batsamaisi ba masepala le bona ba hloka ho arabela dithusong tseo re di entseng ho ba thusa ho

thibela diketso tse kgahlanong le molao. Ba lokela ho etsa ho ya ka dikgothalletso tsa rona ho matlafatsa ditaolo tsa bona tsa ka hare le matshwao a pele a tlhokomediso ao re ba bolellang ka oona jwalo ka karolo ya boemo ba tlhahlobisiso ya direkoto.

“Katoloso ya taelo ya rona e tla thusa ho kgutlisa tshepo ya setjhaba, ho matlafatsa boikarabelo le ho tsitsisa boitshwaro bo amoheleheng bo lebelletsweng diofisiring le baemeding ba kgethilweng. Hape, e tla bolela hore dipehelo tsa rona di tla nkwa di le bohlokwa – re ka qala ho bona dintlafatso diphetlhong tsa tlhahlobo ya ditjhelete le phetoho ya hore bomasepala ba phethahatse ditshepiso tseo ba di entseng baahing ba fumantshwang ditshebeletso, eo e bile qetelo ya AG”.

Qetelo

E ntshitswe ke: Moahlodikakaretso wa Aforika Borwa

Iteanye le: Africa Boso • (012) 422 9880 • Africab@agsa.co.za

Latela AGSA ho Twitter: AuditorGen_SA

Tsebiso ya Media: Ripoto e akaretsang e kopantsweng ka diphetlo tsa tlhahlobo ya ditjhelete tsa lehae e fumaneha ho www.agsa.co.za.

Dintsha ka AGSA: AGSA ke institushene ya tlhahlobo ya ditjhelete e phahameng naheng. Ka molao, ke yona feela institushene e lokelang ho hlahloba dibuka tsa ditjhelete le ho beha ka moo mmuso o sebedisang ditjhelete tsa balefellalekgetho. Ena e ne e ntse e le ntho eo AGSA e tsepamisitseng monahano ho yona haesale ho ba teng ha yona ka 1911.